

๑๐๘. การแสวงหาอย่างอารยะย่อมไม่ผิดทาง

A Noble Search Is Just the Right Way

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2016

ความสำคัญของบทความ

มนุษย์ทุกรูปทุกนามต่างก็แสวงหาสิ่งที้อย่างประเสริฐให้แก่ชีวิตของตน ก็มีน้อยคนมากที่จะไปหาสิ่งที่เป็นภัยอันตรายแก่ตน นอกจากจะถูกบีบบังคับและไม่มีทางเลือกในการแก้ปัญหาชีวิตเท่านั้น และสิ่งที่มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องแสวงหาอยู่ตลอดเวลา นั้นคือ **อาหา ยา ที่อยู่อาศัย ทรัพย์สิน** และ **ชื่อเสียง** ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งตามปกติทางคติโลก ที่ประพฤติปฏิบัติกันเป็นส่วนใหญ่ แม้จะได้สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมาด้วยวิธีใดก็ตาม แม้จะด้วยการเบียดเบียนผู้อื่นก็ตาม ในบางครั้งก็จำยอมต้องทำในความปรารถนานั้น ด้วยไม่ใช่ปัญญา และเหตุผลที่ถูกต้องตามคลองธรรมก็ตาม เพราะสังคมส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจใครจะทำอะไรก็ตาม **ศีลธรรม** **hiri** และ **โอตตปปะ** ได้ถูกละเมิดฝ่าฝืนด้วยทุกสิ่งเป็นเรื่องธรรมดา จนเกิดความชินชาคุ้นเคยเหมือนไม่มีอะไรผิด เพราะ “**ต่างฝ่ายต่างยอมรับความอุบาทว์ในการแสวงหาที่ไม่ใช่ทางอริยะต่อกันทั้งสองฝ่าย**” แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในทางฝ่ายคติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนั้น อกุศลกรรมด้วยบาปชั่วทั้งหลายย่อมส่งผลวิบากต่อกรรมของตนอย่างแน่นอน [กฎแห่งกรรม-กัมมัตสกตา] ฉะนั้น ปัญญาหยั่งรู้วิบากแห่งกรรมทั้งหลายนั้น ย่อมทำให้เกิดจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดีได้ นั่นคือ “**ปัญญาเห็นธรรม**” [ธรรมจักขุ-ดวงตาเห็นธรรม] ที่เห็นตามเป็นจริง [ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ] อันเป็นเหตุทำให้ถึงคุณสมบัติของคนดีแห่งสัตบุรุษได้เสมอ ข้อพึงสำรวมระวังนั้น คือ “**พุทธธรรม**” ย่อมทำให้ผู้ประพฤติธรรมนั้น ได้เข้าถึง “**พุทธภาวะ**” ได้อย่างแน่นอน อันประกอบด้วย “**ความเป็นอัครตนาละ**” คือ พึ่งตนเองได้ [ขันติ-วิริยะ] ที่ต้องปรารถนอยุ่เสมออย่างสืบเนื่อง ให้สมบุรณ์บริบูรณ์ และพร้อมไปบุลย์พอกพูนด้วยอริยธรรม ที่หมายถึง “**ปัญญา**” ทั้งหลาย ที่จะเป็นกำลังในการหยั่งรู้ด้วยญาณ [ญาณทัสสนะ] และตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้ในที่สุด.

บทความที่ ๑๐๘ ประจำปี ๒๕๕๕ – การแสวงหาอย่างอารยะย่อมไม่ผิดทาง

บุคคลผู้ไม่เคยลดละในการแสวงหาสิ่งต่างๆอย่างอารยะเช่นผู้เจริญแล้ว ย่อมมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างแน่นอน เพราะแนวทางค้นหาที่ประเสริฐก็ย่อมได้ผลลัพธ์ที่ประเสริฐเช่นกัน เพราะเกิดจากความตั้งใจดีเป็นอริยะ ที่มุ่งสร้างแต่กรรมดีฝ่ายกุศลเพื่อชีวิตที่งดงาม สร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี อันจะเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในคราวเดียวกัน ถ้าคนส่วนใหญ่ในสังคมเกิดแนวคิดที่เหมือนกันเช่นนี้ได้ ความสันติสุขย่อมเกิดขึ้นทั่วสังคม ประการสำคัญ สภาวะแห่งจิตของผู้คนส่วนใหญ่ก็เป็นกุศลจิตหรือจิตที่ดีงามแห่งโสภณจิต อันเป็นพื้นฐานสำคัญในบาทฐานแห่งการเจริญภาวนากรรมฐานที่มีความพร้อมดียิ่งขึ้น และเรียบง่ายที่จะโน้มน้าวจิตใจให้คล้อยตามเส้นทางแห่งอริยมรรค เพราะจิตที่สะอาดบริสุทธิ์โดยพื้นฐานที่ดีประเสริฐมาก่อนนั้น ย่อมเอื้อเพื่อเกื้อกูลในการสร้างกรรมดีฝ่ายกุศลให้ต่อยอดให้ก้าวหน้าได้ดียิ่งขึ้น ไม่ลำบากในการทำควมดีในกายข้างหน้า นั่นคือ ไม่ฝืนความรู้สึกใจให้ลำบากทุกข์ทรมานแต่อย่างใดเลย แม้จะคิดอะไรก็เป็นแต่เรื่องฝ่ายดีเป็นกุศลยิ่งๆ ขึ้นไป ผู้คนที่อยู่ล้อมรอบก็เกิดความรู้สึกเป็นสุขเช่นกัน และในเวลาเดียวกัน ก็ได้รับโอกาสดีเป็นกุศลให้สร้างควมดีได้เช่นกัน ในการคิดดีทำดีแล้วไม่ติดยึดมั่นจนเป็นทุกข์ด้วย “อุเบกขา” นั้น ทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่ติดเกี่ยวข้องกับควมนึกคิดใดๆ [สังขารนิมิต] จนทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันเป็นเจ้าของด้วยอคติลำเอียง จนทำให้ใจขุนมัวเศร้าหมอง เพราะเกิดอาการวางไม่ลงไปในที่สุด **ไม่เกษมจากโยคธรรม** [กาม-ภพ-ทิฏฐิ-อวิชชา] ความทะยายอยากในความเป็นเจ้าของนั้น เป็นเหตุแห่งความทุกข์และทำให้เกิดความคิดที่วิปลาสไป [สัญญาวิปลาส-จิตตวิปลาส-ทิฏฐิวิปลาส นำไปสู่ปัญญาผิดบอด ได้แก่ **วิปลาสเห็นไม่เที่ยง เป็นเที่ยง ๑ วิปลาสเห็นทุกข์ เป็นสุข ๑ วิปลาสเห็นอนัตตา เป็นอัตตา ๑ วิปลาสเห็นไม่งาม เป็นงาม ๑**] ความวิปลาสในควมนึกคิดด้วยวิปริตวิการไปนั้น ทำให้ชีวิตเคลื่อนสู่สภาวะที่เสื่อมลดถอยสู่อบายภูมิเข้ากลุ่มมรมจิตใจไม่สิ้นสุด ก็ดูเหมือนว่าไม่มีอะไรมากนัก แต่กลับเป็นอันว่าอาการหนักอาการ เพราะกิเลสทั้งหลายมันเข้าสิงหมักคองลงสู่กันบึ้งของจิตใจหรือพื้นจิตตสันดา [นิสัย-อุปนิสัย] ที่คอยจะแสดงฤทธิ์เมื่อได้โอกาสเหมาะสม ที่ตนเองไม่สามารถควบคุมไว้ได้ ถ้าไม่ได้ฝีกอบรมด้วยการเจริญภาวนากรรมฐานมาอย่างถูกวิธี ที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล [โยนิโสมนสิการ-ทิพพจักขุญาณ] ที่ จะมีความนึกคิดพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตตามเป็นจริงและสามารถวางเฉยเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ ได้จริงเสมอไป โดยไม่มีอาการเสีษธรรมใดๆ เกิดขึ้นให้เป็นสงสารทุกข์อยู่รำไป

บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมสมัยใหม่ไม่ค่อยเชื่อในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ดังเช่น ทำดียอมได้ดี และทำชั่วยอมได้ชั่ว [กัมมสัทธา-วิปากสัทธา-กัมมัสสกตาสัทธา] และมักเกิดควมประมาทในธรรมดังกล่าวนี้ว่าไม่เป็นจริง โดยมักคิดเอาแต่ได้เป็นเกณฑ์ในการพิสูจน์หรือการประเมินผลควมดีกับความชั่ว ไม่ยอมใช้เหตุผลในการวินิจฉัยพิจารณาในการสืบสวน ไตร่ตรองค้นเหตุทั่วถึงปลายเหตุตามเป็นจริง [ปัจจัยธรรม] จึงทำให้เกิดควมเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง อันเป็นเหตุให้เกิดควมนึกคิดอย่างประมาท ไม่มองโลกในแง่ดี แต่กลับร่นคิดแต่สิ่งร้ายๆ “บุคคลที่มองโลกในแง่ดี” [Optimisms] ที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล ย่อมทำให้เกิด (๑) **ควมคิดริเริ่ม** (๒) **ควมคิดสร้างสรรค์** และ (๓) **ควมคิดประยุกต์ดัดแปลง** โดยรวมนั้น คือ เกิด

(๔) **ความคิดต่อยอด** ที่ดีกว่าความคิดดั้งเดิมที่เป็นต้นแบบอยู่ก่อน **“ปัญญา”** [ภาวนามยปัญญา] ในวิปัสสนา ภูมิสามารถสร้างพื้นฐานในกระบวนการคิดให้สมบูรณ์บริบูรณ์และไพบลูย์พอกพูนด้วยธรรมทั้งหลาย [ปรหมัตถ์-ปรหมัตถสัจจะ] นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดปริชาหยังรู้รอบรู้ในสภาวะธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง [ปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์-สัมมตสนญาณ] นั่นคือ เข้าใจอย่างถูกต้องในสังขธรรมทั้งหลายโดย (๑) **ธรรมนิยาม ๓** (๒) **ธรรมฐิติ** และ (๓) **สัมมาทัสสนะ** ถ้าเรียกโดยรวม ก็คือ **“สัมมาทิฏฐิ”** [เห็นชอบ] ซึ่งประกอบด้วย (๑) **อริยมรรคมีองค์ ๘** (๒) **อริยสัจ ๔** (๓) **ปฏิจสุมุปปาท ๑๒** (๔) **ปฏิจสุมุปปันนธรรม ๖** และ (๕) **ไตรลักษณ์** ทั้งหมดทั้งปวงนั้น ย่อมเกิดจากใส่ใจในการศึกษาประพฤติตามหลักไตรสิกขา [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] ที่ดำเนินปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น โดยไม่ต้องเชื่ออะไรง่าย ๆ ต้องพิสูจน์ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองให้เห็นสังขธรรมให้ได้

แต่อย่างไรก็ตาม ให้กลับมาพิจารณานัยของ คำว่า **“ปริเยสนา”** [แสนา-แควสนา] หมายถึง **การแสวงหา** เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนเพิ่มขึ้น โดยจำแนกออกเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

- (๑) **“อนริยปริเยสนา”** (ข้อ ๑ ในปริเยสนา ๒) คือ **การแสวงหาที่ไม่เป็นอริยะ** นั่นคือ แสวงหาสิ่งที่ยังตกอยู่ในชาติ ชรามรณะ หรือสิ่งที่ระคนอยู่ด้วยทุกข์ กล่าวคือ แสวงหาสิ่งอันทำให้ติดอยู่ในโลก [โลกิยะ-วิญญะ-สังสารวิญญ์] สำหรับชาวบ้านท่านว่า หมายถึง การแสวงหาในทางมิฉาชีพ [มิฉาอาชีพะ]
- (๒) **“อริยปริเยสนา”** (ข้อ ๒ ในปริเยสนา ๒) คือ **การแสวงหาที่ประเสริฐ** นั่นคือ แสวงหาสิ่งที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งชาติ ชรามรณะ หรือกองทุกข์ โดยความ ได้แก่ แสวงหา **“โมกขธรรม”** [โยคเกษมธรรม] เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ [โลกุตตระ-วิวิญญะ-นิพพาน] ความหมายอย่างง่าย ได้แก่ การแสวงหาในทางสัมมาชีพ [สัมมาอาชีพะ]

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาชนิดไหน ก็ให้วางใจเฉยเป็นกลาง [อุเบกขาในอนัตตานุปัสสนา] โดยตั้งใจไว้ในฝ่ายกุศลหรือโสภณจิต [จิตอันงดงาม] นั่นคือ ให้เข้าใจอย่างถูกต้องทั้ง **“อกุศลธรรม”** กับ **“กุศลธรรม”** หรือ **“อนริยะ”** [สัตว์] กับ **“อริยะ”** [มนุษย์] เมื่อรู้ประจักษ์แจ้งดีแล้วนั้น ก็ขอให้รู้เห็นว่า **“อริยะ”** [ดี ประเสริฐ] **ใช้ทางแห่งอริยมรรคให้ได้** จึงวางเฉยเพราะเห็นไปตามความจริงในกำหนดแห่งธรรมดา [ธรรมฐิติ-ธรรมนิยาม ๓] เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความพอใจติดใจแห่งนิกันติ [ฉันทราคะ: ความพอใจติดใคร่-ความชอบใจจนติด-ความอยากที่แรงขึ้นเป็นความติด] จนทำให้เกิดจิตไปติดมันยึดมันกลายเป็น **“อุปาทานทุกข์”** ได้เหมือนกัน ไม่เข้าใจที่จะพิจารณารู้เห็นด้วย **“อนัตตสัญญา”** [อุเบกขา ๑๐] ดังนั้น ในกระบวนการคิดในวิปัสสนาภูมินั้น ผู้ปฏิบัติธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องเข้าใจถึงขั้นตอนความนึกคิดที่จะใช้ **“สติ”** พิจารณามนสิการกรรมฐานหรือสภาวะธรรมอย่างถูกต้อง จนเกิด **“วิชา”** [ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] ด้วย

อำนาจแห่งสมณะ และกำหนดให้ “สัมปชัญญะ” ก็ทำหน้าที่เรียนรู้อย่างรอบรู้ในมิตติความสัมพันธ์แห่งปัจเจกธรรมทั้งหลายอย่างถ่องแท้ จนเกิด “ญาณ-ปัญญาญาณ” [ความหยั่งรู้-ญาณในวิปัสสนา] ได้จริง ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา อำนาจแห่งสมณะกับวิปัสสนารวมกันทำให้เกิด “การรู้เห็นด้วยญาณ” ที่เรียกว่า “ญาณทัสสนะ” ที่กลายเป็น “ญาณในวิปัสสนา” ตลอดในกระบวนการชำระไตรสิกขาให้สะอาดหมดจดจากกิเลสทั้งหลาย อันเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง โดยนัยสำคัญอีกหนึ่ง หมายถึง “อริยสัจ ๔” [ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] กับ “กิจในอริยสัจ ๔” [ปริยญา-ปหานะ-สังนิกิริยา-ภาวนา] ที่เรียกว่า “โลกุตตรมรรค” [อริยมรรคมีองค์ ๘] ที่เป็นบาทฐานให้บรรลุถึง “โลกุตตรผล” [อริยมรรคมีองค์ ๙ (อรหัตตผล-สัมมาญาณ) และบรรลุความตรัสรู้ [อาสวักขณญาณ-สัมโพธิญาณ] ถึง “นิพพาน” [อริยมรรคมีองค์ ๑๐-สัมมัตตะ ๑๐-อเสขธรรม-อรหัตตผลวิมุตติ-สัมมาวิมุตติ] หรือ ที่เรียกว่า “การดับขันธปรินิพพาน” ในขั้นสุดท้ายนี้ จึงนับเป็นกระบวนการวิวัฒนาการปัญญาขั้นสูงสุดแห่งมวลมนุษยชาติ

เมื่อก้าวถึงการแสวงหาในทางพระพุทธศาสนานั้น ย่อมหมายถึง การแสวงหาปัญญาอันประเสริฐยิ่งในชีวิต อันเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐเช่นกัน ที่เรียกว่า “อริยทรัพย์” [ลาภานุตตริยะะ (ข้อ ๓ ในอนุตตริยะะ ๖: ภาวะอันยอดเยี่ยม สิ่งที่ยอดเยี่ยม) คือ การได้อันเยี่ยม ได้แก่ การได้ศรัทธาในพระตถาคตและตถาคตสาวก หรือการได้อริยทรัพย์] ซึ่งต้องประกอบด้วยเหตุปัจจัยก่อนนั้น ๖ ประการ ได้แก่ ศรัทธา-ศีล-หิริ-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-จาคะ ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“อริยทรัพย์ ๗” หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “หิริ” คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “โอตตปปะ” คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “พาหุสัจจะ” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “จาคะ” คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “ปัญญา” คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล คิชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และ รู้ที่จะจัดทำ

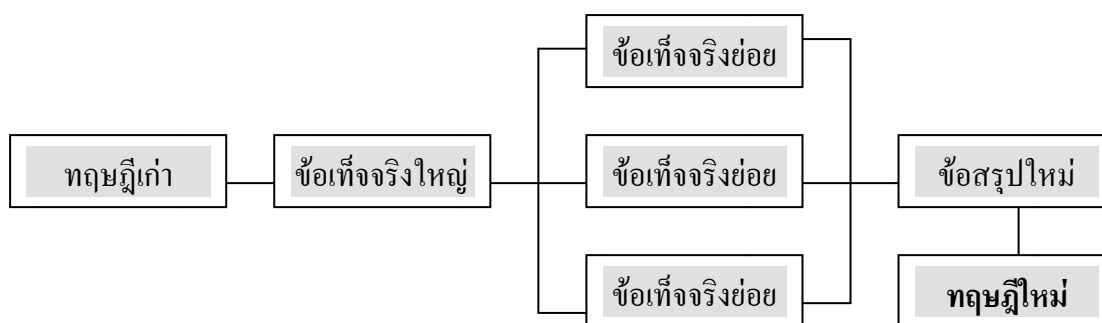
ดังนั้น “ปัญญา” [สัมมาทิฐิ-ทวิภูติสัมปทา] จึงเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ในชีวิต และยิ่งขาดในอริยมรรควิธีแห่งการปฏิบัติธรรมอันประเสริฐ การเจริญกุศลธรรมแห่ง “อริยปริเยสนา” นั้น ย่อมแสดงถึงการดำเนินชีวิตอย่างดี และถูกต้องตามแนวทางสายกลางแห่งปัญญา “มัชฌิมาปฏิปทา” โดยจำต้องดำเนินปฏิบัติตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘” [ไตรสิกขา: ศีล-สมาธิ-ปัญญา] เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นอริยธรรมใน “อริยสัจ ๔” ด้วยการเจริญปัญญาภาวนาตาม “โยนิโสมนสิการแห่งทิพพจักขุญาณ” (จตุปปาตญาณ ข้อ ๒ ในวิชา ๓: สมถพละ) หรือ

“โยนิโสมนติการแห่งปัจเจยปริคคหญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖: วิปัสสนาพละ) ในคำว่า “โยนิโสมนติการ” นั้น หมายถึง *การใช้ความคิดถูกวิธี* คือ การทำในใจโดยแยกคายด้วยการคิดค้นหาอุบายวิธีในการแก้ไข ปัญหาให้เสร็จสิ้นได้ หรือการมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวาทาเหตุผลจนตลอด สาย แยกแยะออกพิเคราะห์ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย [โดยนัยนี้ เรียกว่า “**ปัจเจยธรรม**” หมายถึง ธรรมที่เหตุปัจจัย ร่วมกันที่เกิดจาก (๑) “**อวิชา**” คือ *ความไม่รู้จริง ความไม่รู้แจ้ง* หรือ (๒) “**ตัณหา**” คือ *ความทะยานอยาก* **[มุต ๒ ข้อ ๖ ในปฏิจสมุปป็นนธรรม ๖]** ได้แก่ (๑) *อิทัปปัจเจตา-ปฏิจสมุปบาท ๑๒* และ (๒) *ปฏิจสมุปป็นนธรรม ๖*] ข้อพึงสังวรระวังประการหนึ่ง คือ การเชื่อมโยงบรรดาธรรมทั้งหลาย ที่มีมิตติความสัมพันธ์ ร่วมกันอย่างมีนัยสำคัญทางกระบวนการคิดเชิงทฤษฎีอย่างมีเหตุผลตามแนวคิดแบบ (๑) “**อนุโลมปฏิจสมุปบาท**” คือ คิดหาเหตุไปถึงผลตามแนวคิดสมุทยวาร [จากอวิชาไปถึงทุกข์ เมื่อมีอวิชาย่อมมี ทุกข์เป็นธรรมดา] และ (๒) “**ปฏิโลมปฏิจสมุปบาท**” คือ คิดย้อนกลับในการดับเหตุได้ผลนั้นย่อมดับตาม กันไป ตามแนวคิดนิโรธวาร [ทุกขดับได้เพราะดับอวิชา] เพราะฉะนั้น ในกระบวนการคิดขั้นสูงในการ เจริญภาวนากรรมฐานตามแนวทางปฏิบัติสัมมาปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้น อาศัยหลักธรรมที่เป็นคำ ไหวพจน์ต่อกัน ได้แก่ (๑) *อิทัปปัจเจตา ๑๒* (๒) *ปฏิจสมุปบาท ๑๒* (๓) *ปัจเจยการ ๑๒* หรือ (๔) *ตถตา* โดยจำแนกวิธีคิดเป็นอีก ๒ แนวทางปฏิบัติ ได้แก่ (๑) “**อนุโลม**” [Deduction-อุปนัย] คือ *คิดเปรียบเทียบ แบบเชิงวิเคราะห์* [Analytic Comparison] ซึ่งเท่ากับปัญญาแตกฉานในเหตุหรือธรรมของพระอรหันต์ผู้ได้ ปฏิสัมภิทาสี่ ที่เรียกว่า “**ปฏิสัมภิทัปปัตโต**” [เสขปฏิสัมภิทา] หรือที่เรียกว่า “**ธัมมปฏิสัมภิทา**” [ขั้นกำหนดรู้ สมุทัยสังข์] และ (๒) “**ปฏิโลม**” [Induction-นिरนัย] คือ *คิดเทียบเคียงแบบเชิงสังเคราะห์* [Synthetic Analogy] ซึ่งเท่ากับปัญญาแตกฉานในผลหรือความหมาย ที่เรียกว่า “**อตลปฏิสัมภิทา**” [ขั้นกำหนดรู้ทุกข สังข์] ดังนั้น แนวทางกระบวนการคิดเช่นนี้ จะดำเนินไปจนถึงขั้นตอนการตรัสรู้ [สัมโพธิ-อภิสัมย์] ใน ธรรมทั้งปวง อย่างรู้แจ้งแทงตลอด [ปฏิเวธะ] ถึง “**สัจภาวะแห่งนิพพาน**” [พุทธภาวะแห่งบรมธรรม] หรือ เรียกว่า “**อมตธาตุ**” ให้พิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับวิธีคิดตามหลักอิทัปปัจเจตา ที่ประกอบด้วย (๑) **อนุโลม** กับ (๒) **ปฏิโลม** ดังนี้

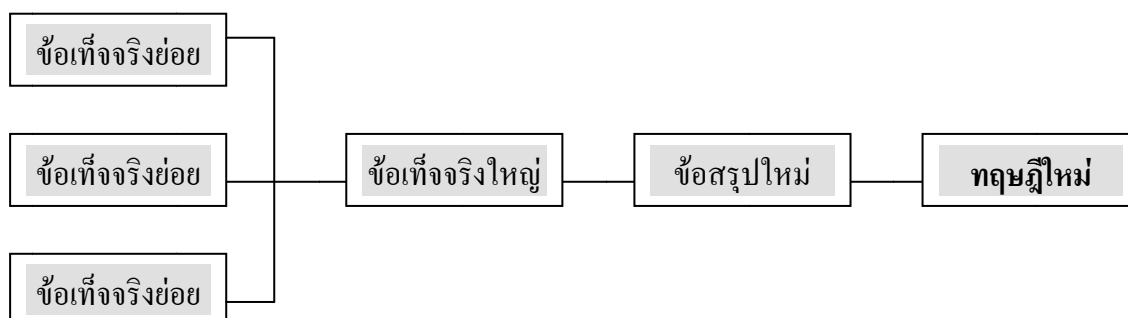
- (๑) “**อนุโลม-อนุโลมปฏิจสมุปบาท**” [Deductive Method-วิธีการนिरนัย-อนุมาน] หมายถึง *การสรุปแบบอนุมาน เป็นการใช้เหตุผลจากทฤษฎี หลักการ ไปลงข้อสรุป* โดยมีแหล่งความรู้มาจาก *ผู้รู้-การหยั่งรู้-ขนบธรรมเนียมประเพณี-ประสบการณ์-เหตุผล* เทียบเคียงได้กับ “**การวิเคราะห์**” [Analysis] โดยมีลำดับ ได้แก่ *ข้อเท็จจริงใหญ่-ข้อเท็จจริงย่อย-ข้อสรุป* [กฏย่อย]

ภาพประกอบ ๑: ลำดับขั้นในวิธีอนุมาน

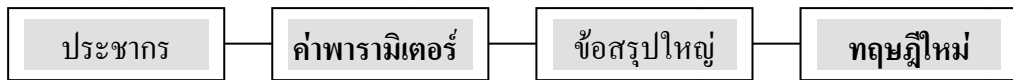
(๒) “ปฏิโลม-ปฏิโลมปฏิจสมุบทบาท” [Inductive Method-วิธีการอุปนัย-อุปมาน] หมายถึง การสรุปจากความจริงย่อย เป็นประโยชน์อ้าง เพื่อลงข้อสรุปเป็นความจริงใหม่ ถ้าประโยชน์อ้างเป็นจริง ข้อสรุปนั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นจริง เทียบเคียงได้กับ “การสังเคราะห์” [Synthesis] โดยมีลำดับ ได้แก่ ข้อเท็จจริงย่อย-ข้อเท็จจริงใหญ่-ข้อสรุป [ทฤษฎีหลัก]

ภาพประกอบ ๒: ลำดับขั้นในวิธีอุปมาน

(๒.๑) “วิธีการอุปมานแบบสมบูรณ์” [Perfect Inductive Method] เป็นวิธีการแสวงหาความรู้โดยรวบรวมข้อเท็จจริงย่อยๆ จากทุกหน่วยของกลุ่มประชากร [การหาค่าพารามิเตอร์ของประชากรที่ต้องการศึกษาทั้งหมด เรียกว่า ค่าพารามิเตอร์-Parameter] จึงสรุปไปสู่ส่วนใหญ่ เช่น ต้องการทราบว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองนั้นนับถือผีเทวดาอะไร ก็ต้องมาถามจากผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นว่าทุกคนนับถือผีเทวดาอะไร แล้วจึงนำมาสรุปรวมว่า ผู้ที่อาศัยในเมืองนั้นนับถือศาสนาอะไรบ้าง

ภาพประกอบ ๓: ลำดับขั้นในวิธีอุปมานแบบสมบูรณ

(๒.๒) “วิธีการอุปมานแบบไม่สมบูรณ” [Imperfect Inductive Method] เป็นวิธีการแสวงหาความรู้โดยรวบรวมข้อเท็จจริงย่อยๆจากบางส่วนของกลุ่มประชากร [สุ่มตัวอย่างบางส่วน ที่เป็นตัวแทนประชากรทั้งหมด เรียกว่า ค่าสถิติ-Statistic] แล้วสรุปรวมไปสู่ส่วนใหญ่ ในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยากที่จะรวบรวมข้อเท็จจริงย่อยๆจากทุกๆหน่วยของกลุ่มประชากร จึงใช้วิธีรวบรวมข้อเท็จจริงย่อยๆจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มประชากร

ภาพประกอบ ๔: ลำดับขั้นในวิธีอุปมานแบบสมบูรณ

ด้วยเหตุนี้ การแสวงหาอย่างประเสริฐตามคำสอนของพระพุทธเจ้า นั้น จึงเป็นคุณสมบัติของผู้ดีที่มีปรารถนาถึงความหลุดพ้นจากโลกียะแบบชาวโลกทั่วไป ผู้ยังเป็น “ชนผู้หลงทิศ” ที่ต่างเข้าใจนึกคิดเอาเองว่าตนเองดีเด่นกว่าคนอื่น ๆ เพราะมีฐานะร่ำรวยหรือมีการศึกษาสูง [ปัญญาทางโลกในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “ดิรัจฉานวิชา” คือ วิชาความรู้ที่ไม่สามารถให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ได้จริง] ในความจงหองพองขนของพวกคิดเอาเองว่าตนเองเก่งหรือดีกว่าคนอื่นนั้น ทำให้เกิด “ทิฏฐิกับมานะ” [คำว่า “ทิฏฐิ” ในที่นี้หมายถึง ความเห็นคือสิ่ง ถึงผิดก็ไม่ยอมแก้ไข และ “มานะ” คือ ความถือตัว รวมทั้ง ๒ คำ เป็น “ทิฏฐิมานะ” หมายถึง ถือร้นอวดดี หรือตั้งดีถือตัว] ที่เป็นกิเลสคอยปิดกั้นไม่ให้จิตเปิดโอกาสเข้าถึงความดีกุศลธรรมได้เลย ที่คล้ายคลึงกับ “นิรณ-นิรณธรรม” หมายถึง ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี สิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม อกุศลธรรมที่กดทับจิต ปิดกั้นปัญญา มี ๕ อย่าง คือ (๑) กามฉันท-พอใจใฝ่กามคุณ (๒) พยาบาท-แค้นเคืองคิดร้ายเขา (๓) ถีนมิทธะ-หดหู่ซึมเซา (๔) อุทธัจจกุกกุกจะ-ฟุ้งซ่านรำคาญใจ และ (๕) วิจิกิจฉา-ลังเลสงสัย เรียกอีกอย่างว่า “นิรณูปกิเลส” คือ “โทษเครื่องเศร้าหมองคือนิรณ” ดังนั้น การปรารถนาความเพียรในการชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์จากนิรณทั้งหลาย [นิรณ ๕-อริ-อวิชา-อกุศลธรรมทั้งหลาย] จึงเป็นเรื่องกิจวัตรประจำวันตลอดเวลาของชาวพุทธทั้งหลาย นั่นคือ การเจริญสมถภาวนาด้วย

“อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ” ซึ่งต้องเป็นจิตอันยิ่งประกอบด้วย (๑) *ความเพียรใหญ่*-สัมมปปธาน ๔-อุปัฏฐาน [ความเพียรพอดี] นั่นคือ “*สัมมวាយามะ*” (๒) *ความระลึกรชอบ*-สติปัฏฐาน ๔-ทัสสนะ [เห็น] นั่นคือ “*สัมมาสติ*” และ (๓) *ความตั้งจิตมั่นชอบ*-รูปฌาน ๔-วิชชา [ญาณ] นั่นคือ “*สัมมาสมาธิ*” ในธรรมสมาธิดังกล่าวนี้ ทำให้เกิด “*ญาณทัสสนะ*” หมายถึง การเห็นกล่าวคือการหยั่งรู้ การเห็นที่เป็นญาณหรือเห็นด้วยญาณในภูมิแห่งวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งจะดำเนินด้วยการชำระให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายจนถึงขั้นตรัสรู้แห่งวิมุตติ [*ญาณทัสสนวิสุทธิ* = องค์ความรู้ทั้งหมดในอริยสัจ ๔ หรือ อริยมรรค] ขั้นตอนการชำระจิตให้เป็นจิตอันยิ่งนั้น [อธิจิตต์] เรียกว่า “*อธิจิตตสิกขา*” [จิตประภัสสร-รูปาวจรกุศลจิต-อัปปนาสมาธิ-จตุตถฌานกุศลจิต = *โสมณจิต* คือ จิตอันงดงามที่ปราศจากนิวรณ์แล้ว]

ดังนั้น เมื่อสะอาดบริสุทธิ์จากนิวรณ์แล้ว ย่อมเกิด “*ญาณทัสสนะ*” ในการมโนการกรรมฐานหรือสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วย “*สหชาตธรรม*” [ธรรมที่เกิดคู่ร่วมกัน] เกิดขึ้นระหว่าง (๑) *สมณะ-สมณภavana-สมณผละ* [เจโตวิมุตติ] กับ (๒) *วิปัสสนา-วิปัสสนาภavana-วิปัสสนาผละ* [ปัญญาวิมุตติ] นั่นคือ (๑) *วิชชา*-ความรู้แจ้งหรือความรู้วิเศษ กับ (๒) *ญาณ*-ปรีชาญาณในการหยั่งรู้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในการตรัสรู้ธรรมทั้งปวงด้วยตนเองโดยชอบอันเยี่ยม ที่เรียกว่า “*อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ*” [หรือเรียกอีกอย่างว่า “*ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒*” สำหรับพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น] ดังกล่าวนั้น ลำดับการศึกษาปฏิบัติเริ่มจาก “*สมณะ*” ไปถึง “*วิปัสสนา*” [อนุปพพลสิกขา] แต่ในขั้นตรัสรู้ธรรมวิเศษนั้น ต้องเป็นสภาวะแห่งจิตที่มี “*สมณผละ*” กับ “*วิปัสสนาผละ*” เกิดพร้อมกันเป็นหนึ่งเดียวกันและดับไปพร้อมกัน ที่เรียกว่า “*สหจตุต*” [Omnipresence] หมายถึง *มีความเป็นไปร่วมกัน* ได้แก่ (๑) “*เอกุปปาพะ*” ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว (๒) “*เอกนิโรธะ*” คือ ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว และ (๓) “*เอกนิสสยะ*” คือ มีมหาภูตรูปและจิต [นามรูป] เป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว [ตลอด] ซึ่งเทียบเคียงได้กับหลักธรรม “*ขณะ ๓*” ในกาลทั้ง ๓ ได้แก่ (๑) *อุปาทขณะ* คือ ช่วงเกิดขึ้น (๒) *ฐิตិขณะ* คือ ช่วงตั้งอยู่ และ (๓) *ภังคาขณะ* คือ ช่วงดับไป ซึ่งปรากฏพร้อมๆ กัน ในแต่ละช่วงกาลเวลาเหมือนๆ กัน ที่เรียกว่า “*อัทธา ๓*” ได้แก่ (๑) *อดีตอัทธา* คือ อดีตกาล (๒) *อนาคตอัทธา* คือ อนาคตกาล และ (๓) *ปัจจุบันอัทธา* คือ ปัจจุบันกาล ฉะนั้น ในความรู้เห็นเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแทงตลอดดังกล่าวนี้ ต่างก็เรียกว่า “*สัมมาทิฏฐิ*” ที่เป็นปฏิปักษ์กับ “*อวิชชา ๔* [ไม่รู้อริยสัจ ๔ ใน ๔ ข้อแรก]-*อวิชชา ๘*” [อสัมปชัญญะ] หมายถึง *ความไม่รู้แจ้ง ไม่รู้จริง* ได้แก่ (๑) *ไม่รู้ในทุกข์* (๒) *ไม่รู้ในทุกขสมุทัย* (๓) *ไม่รู้ในทุกขนิโรธ* (๔) *ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา* (๕) *ไม่รู้ในส่วนอดีต* (๖) *ไม่รู้ในส่วนอนาคต* (๗) *ไม่รู้ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต* และ (๘) *ไม่รู้ในธรรมทั้งหลายที่อาศัยกันจึงเกิดมีขึ้นตามหลักอิทัปปัจจยตา* ในอีกนัยหนึ่ง จะเห็นได้ว่า “*สัมมาทิฏฐิ*” ก็คือ “*อสัมปชัญญะ*” นั่นเอง ดังนี้

“สัมปชัญญะ” หมายถึง ปัญญา: กิริยาที่รู้ชัด-ความวิจย-ความเลือกสรร-ความวิจยธรรม-ความกำหนดหมาย-ความเข้าไปกำหนด-ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ-ภาวะที่รู้-ภาวะที่ฉลาด-ภาวะที่รู้ละเอียด-ความรู้แจ่มแจ้ง-ความค้นคิด-ความใคร่ครวญ-ปัญญาเหมือนแผ่นดิน-ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส-ปัญญาเครื่องนำทาง-ความเห็นแจ้ง-ความรู้ชัด-ปัญญาเหมือนปฏัก

ปัญญา: ปัญญินทรีย์-ปัญญาพละ-ปัญญาเหมือนศีลตรา-ปัญญาเหมือนปราสาท-ความสว่างคือปัญญา-แสงสว่างคือปัญญา-ปัญญาเหมือนประทีป-ปัญญาเหมือนดวงแก้ว-ความไม่หลง-ความวิจยธรรม-สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า “สัมปชัญญะ” ฉะนั้น “สัมปชัญญะ” คือ ญาณ [ความรู้]

“สัมปชัญญะ ๔” (ข้อ ๒ ในธรรมมีอุปการะมาก ๒ อีกข้อ ๑ คือ สติ) หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อม-ความรู้ตระหนัก-ความรู้ชัดเข้าใจชัดซึ่งสิ่งที่นึกได้ มักมากู้กับ “สติ” [Mindfulness หมายถึง ความระลึกจำได้ โดยจำแนกออกเป็นคำไวพจน์ ดังนี้ (๑) สติ: ความตามระลึก-ความหวนระลึก (๒) สติ: กิริยาที่ระลึก-ความทรงจำ-ความไม่เลือนลหาย-ความไม่ลืม (๓) สติ: สตินทรีย์-สติพละ-สัมมาสติ ตรงกันข้ามกับ คำว่า “มูฐฐัตถะ” หมายถึง สติพินเพื่อน-อยู่อย่างขาดสติ-ไม่มีสติ-ระลึกตามไปไม่ได้-ระลึกย้อนไปก็ไม่ได้-นึกไม่ออก-จำไม่ได้-พินเพื่อน-หลงลืม-หลงเลือน-หลงไหลไป-หลงพร้อม] ได้แก่ (๑) “สาตถกสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ หรือตระหนักว่าตรงตามจุดหมาย (๒) “สปปายสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าเป็นสปปายะ หรือตระหนักว่าเกื้อกูลเหมาะสมกัน (๓) “โคจรสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าเป็นโคจร หรือตระหนักในแดนงานของตน และ (๔) “อสมโหมสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าไม่หลง หรือตระหนักในตัวเอง ไม่หลงไหล ไม่สับสนพินเพื่อน ส่วนคำว่า “สติสัมปชัญญะ” [Temperance] หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ นั่นคือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

ประการสุดท้ายนี้ ดังรายละเอียดที่บรรยายมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า “การแสวงหาแห่งปริยเสนา” นั้น สามารถแบ่งเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) ในทางคติโลก คือ **ทรัพย์สิน-ปัญญา** [อวิชา-เรัจจนาวิชา] กับ (๒) ในทางคติธรรม คือ **อริยทรัพย์-อริปัญญา** [วิชา-ญาณ] สิ่งที่จะเป็นประโยชน์อันสงส์ตามมาแก่ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายนั้น ก็ขึ้นอยู่กับเหตุผลที่จะต้องใช้วิจารณ์ญาณตามพิจารณาไตร่ตรองเอาเองว่าจะเลือกประพฤติปฏิบัติเช่นใด ดังข้อเตือนใจใน “ปริยเสนา ๒” ข้างล่างนี้

(๑) “อนริยปริเยสนา” (ข้อ ๑ ในปริเยสนา ๒) คือ การแสวงหาที่ไม่เป็นอริยะ นั่นคือ แสวงหาสิ่งที่ยังตกอยู่ในชาติ ชรามรณะ หรือสิ่งทีระคนอยู่ด้วยทุกข์ กล่าวคือ แสวงหาสิ่งอันทำให้ติดอยู่ในโลก [โลกิยะ-วิญญู-สังสารวิญญู] สำหรับชาวบ้านท่านว่า หมายถึง การแสวงหาในทางมิจฉาชีพ [มิจฉาอาชีพะ]

(๒) “อริยปริเยสนา” (ข้อ ๒ ในปริเยสนา ๒) คือ การแสวงหาที่ประเสริฐ นั่นคือ แสวงหาสิ่งที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งชาติ ชรามรณะ หรือกองทุกข์ โดยความ ได้แก่ แสวงหา “โมกขธรรม” [โยคเกษมธรรม] เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ [โลกุตตระ-วิญญู-นิพพาน] ความหมายอย่างง่าย ได้แก่ การแสวงหาในทางสัมมาชีพ [สัมมาอาชีพะ]

ฉะนั้น ก็ให้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามเป็นจริง ว่าไม่มีอะไรบนโลกนี้ที่จะได้มาง่ายๆ โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไร และในการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ต้องใช้ชีวิตทั้งชีวิตเป็นการลงทุนลงแรงอย่างแท้จริง นั่นคือ ต้องวัดใจกันด้วยชีวิต ไม่มีการล้อเล่นเป็นเด็ดขาด ผู้ปฏิบัติธรรม [พุทธบริษัท] ทั้งหลายนั้น ต้องเกิดศรัทธาเลื่อมใสและฉันทะความพึงพอใจอย่างแรงกล้า ที่จะมุ่งมั่นหมั่นเพียรภาวนากันจริงๆ ไม่ถอยหนีมารอุปสรรคใดๆ ที่จะเข้าปิดกั้น โอกาสชีวิตที่จะได้เห็นคุณอันใหญ่แห่งบรมธรรมในชาตินี้ให้ได้ตั้งใจปรารถนา ด้วยเหตุนี้ ความเด็ดเดี่ยวกระตือรือร้นไม่สั่น โดยในการสร้างกุศลบารมีทั้งหลาย จึงกลายเป็นคุณสมบัติอันเยี่ยมแห่งความสำเร็จบรรลุมรรณวิเศษได้จริง ที่เรียกว่า “ขันติ-วิริยะ” ที่ต้องสำรวมระวังไว้ในใจตลอดกาล และยังต้องประกอบด้วยการใช้ปัญญาและเหตุผลตามเป็นจริงด้วย ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ด้วยหลักอภิปัจจตา-ปฏิจจสมุปบาท [ทิพพจักขุญาณ] จนกว่าจะมีปรีชาสามารถได้เสวยวิมุตติสุขจริงๆ ซึ่งก็ไม่เกินความเป็นจริงที่จะเกิดขึ้นได้ ต้องเอาใจไว้เป็นประธานในการเข้าถึง “โลกุตตรภูมิ” ดังพระอริยเจ้าทั้งหลายต่างสรรเสริญในกุศลกรรมดังกล่าวนี้ “ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจ” ในทุกขณะที่ประกอบด้วยความมี “สติสัมปชัญญะ” เพราะคนที่เสียสติไม่สามารถเข้าถึงคุณอันใหญ่ได้เลย เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมนั้น ก็ต้องประพฤติปฏิบัติในขณะที่ตนเองยังมีสติสัมปชัญญะครบถ้วนดีพร้อม อย่าไปรอนจนสังสารทุกข์ทั้งหลายเข้าบุกกระหน่ำชีวิต ถึงจะเริ่มรู้สึกว่าจะวัดอยู่ที่ไหน สถานปฏิบัติธรรมอยู่ไหนใดอีกเลย เมื่อได้เข้าใจอย่างถูกต้องไปในทางเดียวกัน ก็จะได้สุขฤกษ์มงคลชีวิตในการเริ่มเข้าถึงการเจริญภาวนาได้แล้ว.

